

УДК: 94(477)

О. М. Сич

ІНСТИТУЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИН ОУН

В статті автор характеризує діяльність Антибільшовицького блоку народів (АБН) і тих підрозділів Проводу Закордонних частин ОУН, які здійснювали зовнішню політику ОУН. Окремому аналізу та оцінці піддано співпрацю зі спецслужбами іноземних держав.

Ключові слова: ОУН, Закордонні частини, Антибільшовицький блок народів, зовнішня політика, «холодна війна», національно-визвольна боротьба.

В статье автор характеризует деятельность Антибольшевистского блока народов (АБН) и тех подразделений Провода Заграничных частей ОУН, которые осуществляли внешнюю политику ОУН. Отдельному анализу и оценке подвержено сотрудничество из спецслужбами иностранных государств.

Ключевые слова: ОУН, Заграничные части, Антибольшевистский блок народов, внешняя политика, «холодная война», национально-освободительная борьба.

In the article the author characterizes the activity of Anti-Bolshevik Bloc of Nations (A.B.N.) and of those sub-units of the Leadership of the Overseas Units of OUN which carried out the foreign policy of OUN. The cooperation with special services of foreign countries receives a separate analysis and assessments.

Key words: OUN, Overseas Units, Anti-Bolshevik Bloc of Nations, foreign policy, cold war, national liberation struggle.

Постановка проблеми. Після завершення

Другої світової війни в Україні продовжувалися воєнні дії. Проти радянського режиму, який Організація українських націоналістів (ОУН) характеризувала як окупаційний, боротьбу вели її підпільні структури та підрозділи Української повстанської армії. Останній бій останнього підрозділу УПА відбувся нав поч. 60-х років ХХ ст. на Тернопільщині.

До середини 50-х років ХХ століття допоміжну роль в цій боротьбі відігравали Закордонні Частини (ЗЧ) ОУН, створені у 1946 р. Після розгрому ОУН в Україні як цілісної організаційної структури, вони перебрали на себе роль реального керівного центру підпільної боротьби націоналістів в Україні. А з 1968 р. й формально ЗЧ ОУН трансформувалися із закордонного підрозділу ОУН в її цілість.

Ще до завершення Другої світової війни очільники ОУН прогнозували післявоєнне напруження між союзниками антигітлерівської коаліції – західними державами з одного боку та СРСР з іншого. Їхні передбачування справдилися, бо післявоєнний світ опанувало напруження «холодної війни». Очікування її переходу у «гарячу» фазу було тим суттєвим моральним стимулом, який і рядовому складові українського націоналістичного підпілля та повстанських підрозділів допомагав продовжувати боротьбу. З уваги на це міжнародна політика була одним із найважливіших напрямків діяльності ОУН. Її здійснення належало до компетенції ЗЧ ОУН.

В той же час цей аспект історії ОУН залишається майже недослідженим, незважаючи на великий масив наукових праць та захищених дисертацій із проблематики ОУН та УПА.

Аналіз актуальних досліджень. В тій чи іншій мірі тема міжнародної політики в діяльності ОУН зачеплена у працях українських еміграційних істориків та сучасників подій О. Антоновича, П. Балея, А. Бедрія, С. Галамая, І. Гриньоха, Р. Ільницького-Кричевського, А. Камінського, С. Мудрика, П. Мірчука, Є. Стахіва.

В радянській історіографії порушене питання не знайшло свого відображення, оскільки загальом на тематику ОУН і УПА було накладено табу. Виняток становлять хіба дослідження, що здійснювалися для потреб радянських спецслужб [23].

Окремі аспекти міжнародної політики ОУН відобразили у своїх працях сучасні українські дослідники О. Баган, Д. Веденєєв і Г. Биструхін, В. В'ятрович, А. Кентій, Ю. Киричук, В. Кук, О. Панченко, А. Русначенко, В. Трощинський. Частково тема була порушена і в декількох наших працях.

Однак в сучасній українській історіографії тема міжнародної політики ОУН не набрала системного окреслення. Навіть у Фаховому висновку робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА та виданій колективній монографії вона належно не відображена [12-13].

Мета статті – здійснити інституційну характеристику зовнішньополітичної діяльності ЗЧ ОУН, окреслити коло повноважень кожного із залучених до цього процесу підрозділів, охарактеризувати співпрацю ЗЧ ОУН із спецслужбами іноземних держав.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом характеристики зовнішньополітичної діяльності ЗЧ ОУН є аналіз її інституційних виконавців. Його доцільно здійснювати через призму тих завдань, які для цього сектору сформулював ще на Третіх ширших нарадах Закордонного центру (ЗЦ) ОУН у 1946 р. С. Бандера: пропаганда української справи, налагоджування зв'язків, пошук союзників з метою отримання від них політичної, військової і матеріально-технічної допомоги [5, арк. 5].

Для практичної реалізації завдань зовнішньополітичного напрямку діяльності в структурі ЗЧ ОУН було створено ряд спеціальних підрозділів і т. зв. «фасадних» організацій. Найбільш відомою із них був Антибільшовицький блок народів (АБН), створений у квітні 1946 р. і незмінно керований Я. Стецьком – заступником С. Бандери, а потім і Провідником ОУН у 1968-1986 рр. Перед АБН, перш за все, стояло завдання реалізувати концепцію визвольної боротьби всіх поневоєних більшовизмом народів, основи якої були опрацьовані ще у 1940 р. і концентровано виражалися гаслом "Свобода народам! Свобода людині!" [11, с. 174].

«Розгром більшевизму й розподіл СРСР на національні держави в етнографічних межах та відновлення національного суверенітету васальних держав СРСР – головна догма діяльності АБН», – проголошував Меморандум АБН під час його створення. При цьому він наголошував, що шлях до такої мети лежить через «Визвольні Революції Народів у СРСР та у васальних державах СРСР», а «зовнішні обставини АБН вважає другорядним допоміжним чинником, що й при найсприятливішій кон'юктурі (війна) не може бути достатнім для розгрому більшевизму» [1, с. 38].

Детальний аналіз діяльності АБН не входить до завдань цієї статті. Однак принагідно слід зауважити, що хоча закордонні архіви ОУН й недоступні для пересічного українського

дослідника, але для відображення цієї теми існує достатньо серйозна база опублікованих джерел: офіційні збірники документів ЗЧ ОУН, АБН, Української головної визвольної ради (УГВР), збірники творів Провідників ОУН С. Бандери, Я. Стецька, С. Ленкавського, видані в роки української Незалежності збірники архівних документів [1-4; 9; 11; 15; 19; 20; 22].

За час свого існування АБН розгорнула серйозну систему роботи у всьому світі. Однак помилково вважати, що він концентрував у собі всю повноту зовнішньополітичної діяльності ЗЧ ОУН. АБН був головним, але не єдиним інструментом її ведення. Головна перевага АБН полягала у його легальності (натомість структури ОУН у жодній країні світу ніколи не були легалізовані) і до його компетенції головним чином належала політична частина зазначених завдань, а виконання решти перебувало у сфері діяльності спеціальних підрозділів Проводу ЗЧ ОУН: Вишкільної референтури, Військового сектора, Референтури крайових зв'язків, Референтури підсоветських справ, Служби безпеки (а в її складі – розвідці і контррозвідці). Куратором цієї групи підрозділів був С. Ленкавський – ще один заступник С. Бандери.

Зокрема, вагомим напрямком зовнішньополітичної праці була щоденна пропагандистська робота всіх низових клітин Організації. «Корисною для української визвольної справи є об'єктивна зовнішньополітична інформація про Україну кожної української організації, установи і особи», – наголошувала П'ята конференція ЗЧ ОУН [11, с. 356].

Для характеристики напряму пропаганди та налагодження корисних зв'язків показовими є «Інструктивні напрямні для ведення зовнішньополітичної роботи», що були видані у жовтні 1953 р. тереновим проводом ЗЧ ОУН у Великій Британії. Документ наголошував на зміцненні та розвитку контактів із британцями, налагодження серед них інформаційно-пропагандистської діяльності і залучення до сфери контактів тих осіб, які мають вплив на своє суспільне оточення – урядовців, священників, професорів університетів, вчителів та військових офіцерів [7, арк. 2].

Аналогічні «Напрявні» на терені Канади у 1964 р. зобов'язували поживавити контакти з «видатними канадськими громадськими, політичними, науковими діячами; поглибити контакт із політичними партіями і запевнити передумови для того, щоб ті контакти були постійної натури, а не обмежувалися тільки до виборчої кампанії», створити в цих партіях українські секції, налагодити зв'язок із консульськими представництвами різних держав у То-

ронто, Оттаві і Монреалі та налагодити їх систематичне забезпечення «відповідною нашою літературою» [10, с. 1]

Очевидно, що перш ніж розпочати ефективне ведення такої інформаційно-пропагандистської діяльності, слід було відповідні знання дати самому членству ЗЧ ОУН. Цим питанням займалася Вишкільна референтура, організована відразу ж після Першої конференції ЗЧ ОУН у 1946 р. Отож, вона була тісно задіяна до реалізації завдань зовнішньополітичного сектора (детальніше див.: [17]).

Провід ЗЧ ОУН прораховував різні варіанти мобілізації та використання людських ресурсів на випадок виникнення Третьої світової війни. Стратегічно найвигіднішим для використання був європейський плацдарм. З нього націоналістичні похідні групи т. зв. «першої лінії» з початком бойових дій мали б прорватися на українські землі і в тилу більшовицьких військ підняти національну революцію та, за аналогією з 1941 р., проголосити Українську державність. Однак силою обставин, людські резерви української еміграції були найбільше сконцентровані не у Європі, а у США і Канаді. В такому разі поряд з наземним, передбачався і повітряний спосіб переміщення бойових груп. Отож, ці дві країни, поряд із Великою Британією, виступали найімовірнішими теренами військової підготовки ЗЧ ОУН до майбутньої війни: масового військового вишколу та ресурсного забезпечення. Окрім того, з урядом Іспанії було досягнуто домовленості про підготовку військових кадрів у Військовій академії цієї держави. Технічними питаннями такої підготовки займався Військовий сектор Проводу ЗЧ ОУН (зокрема, у якості штабу в 1951 р. було створено Оперативно-вишкільну групу) [14, арк. 16-17; 18, с. 98-103, 105, 106-107].

Однак питання політичних контактів у цих державах належало винятково до компетенції Президії Проводу (т. зв. «трійки» у складі С. Бандери, С. Ленкавського, Я. Стецька) та особисто Провідника С. Бандери. Під час дослідницького пошуку серед представників сучасної української еміграції учасники описуваних подій стверджували, що до середини 1950-х років відбулося налагодження тісних контактів між Проводом ЗЧ ОУН та генералітетом військово-політичного блоку НАТО і навіть для підтвердження сказаного демонстрували світлини, на яких зафіксовано першу таку зустріч за участю С. Бандери. Ці свідчення ще потребують документального підтвердження документами із архівів ЗЧ ОУН,

але радянські спецслужби також називають подібну дату – 1955 р. [23, с. 133].

Конкретніше про факт співпраці ЗЧ ОУН із генералітетом західних країн свідчить спогад чільного діяча ЗЧ ОУН і професора Тільбурзького університету (Голландія) О. Кушпети: «Я працював з Ленкавським у секторі зв'язків з Краєм. Через виходи, які я мав на зовнішню голляндську розвідку, домовився про закупівлю в Голляндії радієвих апаратів та ведення при їх допомозі радіозв'язку з Краєм. Домовлятися приїжджали С. Бандера і С. Ленкавський». Очевидно, що мова йшла не тільки про технічне забезпечення радіозв'язку з підпіллям в Україні, але й про оснащення підпільної радіостанції в Арденнах на території Бельгії, що працювала від жовтня 1950 р. до лютого 1951 р. [18, с. 105; 8, с. 373].

Звичайно, що мова йде про контакти на вищому рівні. Але очевидно, що співпраця між ЗЧ ОУН та військовими чинниками західних країн (а зокрема із їх розвідувальними органами) була налагоджена значна раніше. Д. Веденєєв і Г. Биструхін вказують, що перші такі контакти були налагоджені М. Лебедем ще у 1945 р. в Італії. За нашими даними це може відповідати дійсності, оскільки група М. Лебеда, відправлена з України в другій половині 1944 р., пробившись крізь військові фронти на Балканах, розпочала виконання поставлених перед нею завдань саме в Італії у травні 1945 р.

Врешті відомо, що цілий ряд кур'єрських груп були відправлені в Україну повітряним шляхом. Наприклад, звіт С. Ленкавського на Шостій конференції ЗЧ ОУН у 1963 р. про систему крайового зв'язку вказує, що «спираючись на технічну допомогу наших тодішніх союзників» в Україну тільки у 1950-1951 рр. було відправлено 5 груп у складі 19 бойовиків [6, арк. 5].

Цілком зрозуміло, що ЗЧ ОУН не мали у своєму розпорядженні літаків та іншого технічного спорядження, а отже користувалися послугами західних держав. Отож, мова йде про прагматичне і взаємовигідне співробітництво. Постає питання, чим ЗЧ ОУН оплачували військові і матеріально-технічні послуги? У нашому розпорядженні немає відповідних документальних підтверджень, але можна погодитися із твердженнями радянських спецслужб, що такою платою могли бути аналітичні матеріали в галузі радянології та розвідувальні дані військового, соціально-економічного чи політичного характеру. В свою чергу вони поставлялися з України по лінії Референтури крайових зв'язків (кодове позначення К-3), розвідкою та контррозвідкою СБ й аналітичною

інституцією під назвою Референтура підсоветських справ (про РПС детал. див.: [16]).

Вважаємо, що по відношенню до цих фактів слід припинити вживання радянських та пострадянських пропагандистських штампів і спекуляцій на зразок «зрадники» та «агенти світового імперіалізму». Такі дії ЗЧ ОУН можна кваліфікувати за аналогією тих оцінок, що подані у Фаховому висновку робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Слід замінити у відповідному формулюванні слово «Німеччина» на «західні країни» й отримаємо аналогічне: «...ЗЧ ОУН у боротьбі за національну державність покладалися передусім на власні сили. Відносини із західними країнами вони розглядали як союзницькі». І ще, за такою ж аналогією: «Українські націоналісти вели свою війну з компартійно-радянським режимом. Ця їхня війна не мала жодного стосунку до “холодної” війни» [12, с. 8, 10].

Підставою для таких оцінок є достатня документальна база. Відповідно до неї, Провід ЗЧ ОУН в однаковій мірі критично ставився до політики СРСР та США, Варшавського договору та НАТО, а відносини співробітництва з останніми прагматично вибудовував, виходячи із українських національних інтересів.

Перш за все, ідейно-політичну основу такої тактичної співпраці склали принципи, висловлені у «Декларації Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни», а зокрема принцип незалежної політики і орієнтації на власні сили. Зокрема, документ стверджував: «Бездержавному народові в боротьбі за волю можна, а часто і треба, мати союзників, але ніколи – імперіалістичних опікунів. Політична група, яка узалежнює свою визвольну тактику від політики чужої держави, стає шкідливою для національно-визвольної боротьби». Слід підкреслити, що такий принцип був вироблений ще на Конгресі українських націоналістів у 1929 р. і неодмінно дотримувався у постановках всіх організаційних форумів ОУН, а зокрема конференцій ЗЧ ОУН [11, с. 122-123].

У цьому контексті важливо підкреслити, що така позиція висловлювалася не тільки у публічних документах ЗЧ ОУН (до яких деякі дослідники ставляться з обережністю, вважаючи їх проявом політики «подвійних стандартів»), але її підтверджують документи, що не призначалися для зовнішнього використання і до сьогодення є неопублікованими. Так, ще на етапі формування основ зовнішньополітичної концепції Треті ширші наради ЗЧ ОУН у лютому 1946 р. констатували, що

зовнішня допомога може відіграти тільки роль «допоміжного чинника» і що «з українських політичних плянів мусять бути викреслені всякі ... спекуляції на зовнішню допомогу, як одинокий засіб рятунку народу перед знищенням» [21, арк. 9-10].

Висновки. Зовнішньополітична діяльність ЗЧ ОУН здійснювалася через спеціально створену «фасадну» інституцію Антибільшовицький блок народів (АБН). Допоміжні функції в процесі її реалізації здійснювали окремі спеціальні підрозділи Проводу ЗЧ ОУН: Вишкільна референтура, Військовий сектор, Служба безпека (в т. ч. розвідка і контррозвідка), Референтура крайових зв'язків (К-3), Референтура підсоветських справ (РПС). Ця діяльність була підпорядкована потребам національно-визвольної боротьби в Україні, здійснювалася на принципах незалежної політики та орієнтації на власні сили і переслідувала мету здобуття Української національної держави. А тому співпраця ЗЧ ОУН із політичними і військовими чинниками західних держав повинна бути кваліфікована як взаємовигідні союзницькі відносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1941-1956 рр.: збірка документів. – Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. – 1956. – 357 с.
2. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1956-1966 рр.: збірка документів. – Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів. – 1979. – 463 с.
3. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1967-1970 рр.: збірка документів. – Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів. – 1981. – 518 с.
4. Бандера С. Перспективи української революції. Твори / За ред. Д. Чайковського. Упоряд. С. Ленкавський. – Мюнхен: Ціцоро, 1978. – 640 с.
5. [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]. Підлеглі частини Орг[анізації] та їх діяльність. Загальний огляд (реферат на Третіх Ширших Нарадах ЗЧ ОУН в лютому-березні 1946 р.) // Архів Центру досліджень визвольного руху (м. Львів).
6. Дія ворога на відтинку крайового зв'язку і пропагандивне виявлення провокації (звіт на VI Конференції ЗЧ ОУН. X-XI. 1963) // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США) – Од. зб. 638.
7. Зовнішньо-політична референтура ТП ОУН [у Великобританії]. Інструктивні напрямні для ведення зовнішньо-політичної роботи. 9 жовтня 1953 р. // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США) – Од. зб. 21.
8. Киричук Ю. Український національний рух 40-50 років ХХ століття: ідеологія і практика / Киричук Ю. А. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.
9. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори: У 3 т. / За ред. О. Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – Т. 1 – 600 с.; 2003. – Т. 2. – 524 с.; Місто-НВ, 2009. – Т. 3. – 616 с.
10. Напрямні праці на зовнішньо-політичному відтинку в Канаді на протязі 1964 // Повідомлення Проводу ЗЧ ОУН. – 1964. – Ч. 5.
11. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр.: збірка документів. – Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. – 1955. – 370 с.
12. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К.: Наукова думка, 2005. – 52 с.
13. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / [Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін.]; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 496 с.
14. Перед початком Третього етапу (доклад Залужного на III конференції ЗЧ ОУН, весна 1951 р.) // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США) – Од. зб. 21.
15. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950): у 2 т. / [За ред. В. Сергійчука]. – К.: ПП Сергійчик М. І., 2007. – Т. 1 – 640 с.; Т. II – 584 с.
16. Сич О. Референтура Підсоветських Справ – аналітичний орган Проводу Закордонних Частин ОУН / Сич О. М // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. Випуск I. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 38-47.
17. Сич О. Система внутрішнього вишколу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів як історична форма здійснення безперервної освіти і виховання / Сич О. М. // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія, Філософія:

36. Наукових праць. – Випуск 11 (24). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 210-216.
18. Сич О. Військова політика Закордонних Частин ОУН в умовах розгортання Холодної війни (1945-1950-ті рр.) / Сич О. М. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Видавництво “Мс”, 2007. – Збірник 9. – С. 79-114.
19. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939-1959): у 3 т. / [За ред. В. Сергійчука]. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. – Т. 1 – 680 с.; Т. 2. – 640 с.; Т. 3. – 648 с.
20. Стецько Я. Українська визвольна концепція. Твори: У 2 т. / Упоряд. В. Косик. – Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1987. – Т. 1. – 528 с.; 1991. – Т. 2. – 467 с.
21. Треті Ширші наради Закордонного Центру ОУН // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США) – Од. зб. 2004.
22. УГВР в світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944-1951 рр.: збірка документів. – Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. – 1956. – 353 с.
23. Шульженко Б. С., Хамазюк І. В., Данько В. Т. Украинские буржуазные националисты / Шульженко Б. С., Хамазюк І. В., Данько В. Т. – М.: Висшая школа Комитета государственной безопасности при Совете министров СРСР имени Ф. Дзержинського, 1963. – 290 с.